

Kritické poznámky k tomu, co lze „vidět“ [1997]

Je obecně známo, že evropská kulturní tradice stojí především na dvou základních sloupech, totiž na tradici řecké a tradici židovské. Platí to také a dokonce zejména o evropském myšlení. Známo je také to, že staří Řekové se orientovali hlavně na vidění, zatímco židovská tradice dávala přednost slyšení a naslouchání. Řečtí filosofové od samého počátku považovali ovšem smyslové vnímání za přinejmenším druhotný a méněcenný zdroj nižšího druhu poznání, totiž pouhé DOXA (mínění, domnění). A protože zrak náleží také ke smyslům, byl i on zdrojem pouhého domnění a pro mnohé dokonce jen zdání. Když chtěli proti pouhé DOXA postavit skutečné resp. pravé poznání, užívali termínu EPISTÉMÉ, tedy vědění a později přímo věda, a zakládali je na poznání rozumovém, které opět chápali jako jakési vnitřní vidění, THEORIA (zírání, dívání). Dodnes jsme zůstali pod vlivem této tradice a často mluvíme o nazírání a názoru, nahlížení a náhledu, dokonce o tom, že někdo měl „vidění“, kdysi se o takovém člověku mluvílo jako o vidoucím, atd. Podobně také naslouchání a slyšení neznamenovalo v hebrejské tradici prosté sluchové vnímání, nýbrž samo chápání, rozumění či rozumějící poznání bylo interpretováno jako jakási vyšší obdoba naslouchání a slyšení. Ani v jednom případě tedy nejde o prosté smyslové vidění ani slyšení, nýbrž o odlišný způsob, jak je chápáno samo chápání.

Zároveň si hned na začátku musíme připomenout, že i mnoho dalších slov, jichž nejen čeština, ale i další evropské jazyky v této souvislosti používají, je jednostranně ovlivněna a přímo zatížena tradicí řeckou: slova jako chápání a pochopení, pojetí a pojem atd. nesou zřetelné stopy jakéhosi násilnického řeckého přístupu k tomu, co je poznáváno (ten vyšel najevo zejména už při překladech vícevýznamných řeckých slov do latiny). To však dnes necháme stranou, protože to nesouvisí přímo s metaforikou vidění. Ještě Aristotelés rozlišuje vědy na teoretické, jejichž cílem je pravda (ALÉTHEIA, neskrytost jsoucího), a praktické, jejichž cílem je dílo, výkon. THEOREIN, zírání tak ostře oddělil od jakékoli lidské aktivity: nahlédnout skutečnost v její skutečnosti znamenalo pouze otevřít oči, tj. vnitřní zrak, a vidět, pochopitelně za předpokladu, že nám ve vidění nezabrání nějaká překážka. Pokud nic nepřekáží, je v řeckém smyslu skutečnost, tj. vše opravdu jsoucí ve své jsoucnosti, před námi celé najednou. Proto všechno to, co se mění, co podléhá času, může být jen druhotné, odvozené, jen částečně skutečné. Můžeme si připomenout opět Aristotela, který říká, že o tom, co se mění, není možné žádné pravé poznání, žádná skutečná věda, žádný pravdivý výrok či soud. Základní řeckou zkušeností tu je zkušenost geometra: ideální geometrické obrazce jako trojúhelník, čtverec, kruh apod. jsou vzorem pro filosofa, jak myslet jakoukoli pravou skutečnost, tedy vposledu i bohy nebo jediného boha. ARCHÉ je pro první filosofy podle Anaximandrova výměru tím, z čeho věci vznikají a do čeho zanikají. Odtud závěr, že pravý bůh je jenom jeden a že je nevzniklý a nikdy nezanikající, dokonce podle Parmenida bez minulosti a bez budoucnosti, vždy teď jsoucí. Instrumentem našeho „vidění“ pravé skutečnosti jakožto neměnné jsou pojmy a pojmovost. Jeden z řady významů řeckého slova LOGOS, snad ten filosoficky nejdůležitější, je právě ten, který v latině našel svůj překlad ve slovu conceptus (odvozený od con-capio).

Docela jinak je tomu v oné druhé tradici, které sice chyběly pojmy a pojmovost, ale která si důrazem na slyšení otevřela cestu k pochopení obrovského významu času a časovosti, zejména však ke všem dalekosáhlým důsledkům, které s tím dlouhodobě byly spojovány. Souvisí to už se samotným základem metafory, totiž s nasloucháním. Mluví-li někdo, říká-li něco, není to, co má na mysli, sdělitelné v jednom okamžiku, nýbrž je zapotřebí, abychom mu nějaký čas naslouchali, a teprve poté, co svou promluvu dokončí, víme skutečně, o čem šlo. Provedení hudební skladby není možné v jediném okamžiku, ale je třeba mu dát k dispozici potřebnou dobu, v níž každý tón, každý akord, každý sebekratší kousek melodie musí mít nejenom dost času, ale také své místo v celkovém času zahrané kompozice. Pravda ve smyslu pravdivého sdělení není až někde na konci příslušného časového úseku, ale musí být přítomna (při tom) po celou dobu, po kterou je výrok pronášen. Pravda tedy není něco, co je najednou celé tu, nýbrž naopak něco, co se děje, co se stává, co nastává, co přichází. Rádl jde ještě dál a říká, že pravda není, protože je skutečnější než cokoli, co pouze „jest“. V každém případě lze říci, že pravdu nelze „vidět“ jako něco, co je celé a najednou „zde a nyní“, hic et nunc. Chcete-li s ní být v kontaktu čili ve spojení, musíte se jejího pohybu účastnit, nemůžete se jen dívat, jen zírat, musíte

něco dělat, něco podnikat. To je nejvlastnější smysl slov „žít v pravdě“: na pravdu se nemůžeme dívat, ale k pravdě se musíme celým životem aktivně vztahovat, tj. musíme se na ni spolehnout a žít v ní, v jejím dění.

V posledních desetiletích, snad staletích před křesťanstvím pronikalo řecké myšlení také do myšlenkových tradic hebrejských, jak o tom máme řadu dokladů v nejmladších SZ textech a v některých textech deuterokanonických resp. apokryfních. Je proto tím spíše pochopitelné, že nacházíme výrazné stopy helenistického (proti původnímu helénskému již poněkud upadlého) myšlení také v textech novozákonních, zejména pak u apoštola Pavla, syna helenizované židovské rodiny. Naproti tomu se nám zdý být téměř neuvěřitelným, že se sám Ježíš jeví, jako by helenismem a vůbec řeckou THEORIA zůstal naprosto nedotčen. Všechny stopy helenistického myšlení, které lze najít v evangeliích, se zdají být teprve pozdějšími prvky, které pronikly všude tam, kde unikly pozornosti autorů a redaktorů. Proto musíme vzít se vši vážností na vědomí, že přinejmenším Pavlem začíná helenizace křesťanství resp. křesťanského poselství čili evangelia. Zvlášť výrazně se to ukazuje ve značně odlišném chápání slova „víra“ u Ježíše a u Pavla: pro Ježíše je víra opakem a protivou strachu či úzkosti, pro Pavla je opakem vidění. Proto také ze tří tzv. theologických ctností přetrvává na věky jen láska, zatímco víra a naděje se stávají zbytečnými tam, kde dochází k plnosti přítomné chvíle, k plerómatu. Nic podobného nenajdeme u Ježíše. To uvádím jen jako příklad, jsou i další odlišnosti ve způsobu myšlení a chápání. To, co jsme si řekli, však postačuje k tomu, abychom byli opatrní v chápání toho, co je vidět i co není vidět, tedy viditelných i neviditelných skutečností, v Pavlově pojetí.

Nejde o rozdíl mezi tím, co je vidět a co není vidět veškerá zkušenost filosofická i vědecká nás učí, že lze stále překračovat meze viditelnosti s tím, jak pokračuje naše schopnost vynalézat nové a nové nástroje zviditelnění, např. drobnohledy nebo dalekohledy, elektronové mikroskopy a radiotelefony atd. atd. Jde zejména o to, neredukovat skutečnost na to, co je vidět. Vtip: kamzík na horách a tři vědci (zoolog, matematik, logik). Daleko důležitější však je to, že kamzík žije řadu let, od kůzlete až po starého kozla a to „celé“ není vidět. (Rádl: živé bytosti jsou neviditelné.) Nejen, co je vidět a co není, ale: co „jest“ a co „není“ jsoucna převážně „nejsou“! Naše otázka: chceme-li trvat na neviditelnosti, nemusíme změnit své pojetí skutečnosti? Neredukovat skutečnost na „realitu“, zvnějšnění, zpředmětnění?

Běžná zkušenost:

popsaný notový papír není ještě hudební skladbou

potištěný papír není ještě básní, není knihou, románem atd.

barevnými skvrnami pokryté plátno není ještě obrazem

skupina písmen není ještě slovem, skupina hlásek či zvuků rovněž ne

ergo:

serie okamžitých jsoucností není ještě „bytí“

otázka: co je to, co drží jednotlivé jsoucnosti pohromadě, co je sjednocuje (integruje) LOGOS?

otázka: jak se liší „ukazování se“ od „jevení se“, tedy úkaz od jevu? (Sofoklés)

problém „důvodu“ spolehnout se na „neviditelné“: „víra“ (Abram, Mojžíš)

v čem je neviditelné resp. nejsoucí spolehlivější než viditelné resp. jsoucí?

co znamená, že „nebesa vypravují slávu Hospodinovu“ vzhledem k jeho „neviditelnosti“?

„o čem“ jsou nebesa? „o čem“ je příroda? „o čem“ jsou dějiny?

[K původnímu textu byly připojeny následující citáty – sloužily buď jako inspirace, nebo jako podklad

pro čtení. Pozn. red.]

Neviditelné

List Římanům

18Boží hněv se zjevuje z nebe proti každé bezbožnosti a nepravosti lidí, kteří svou nepravostí potlačují pravdu. 19Vždyť to, co lze o Bohu poznat, je jim přístupné, Bůh jim to přece odhalil. 20Jeho věčnou moc a božství, které jsou neviditelné, lze totiž od stvoření světa vidět, když lidé přemýšlejí o jeho díle, takže nemají výmluvu. 21Poznali Boha, ale nevzdali mu čest jako Bohu ani mu nebyli vděční, nýbrž jejich myšlení je zavedlo do marnosti a jejich scestná mysl se ocitla ve tmě. 22Tvrdí, že jsou moudří, ale upadli v bláznovství: 23zaměnili slávo napomíjitelného Boha za zobrazení podoby pomíjitelného člověka, ano i ptáků a čtvernožců a plazů. 24 (Řím 1, 18–13 ekumen. překlad.) 18Zjevuje se zajisté hněv Boží s nebe proti každé bezbožnosti a nepravosti lidí, pravdu Boží v nepravosti zadržujících. 19Nebo což poznáno býti může o Bohu, známé jest jim, Bůh zajisté zjevil jim. 20Nebo neviditelné věci jeho, hned od stvoření světa, po věcech učiněných rozumem pochopeny bývají, totiž ta jeho věčná moc a Božství, tak aby oni byli bez výmluvy. 21Proto že poznavše Boha, nectili jako Boha, ani jemu děkovali, ale marni učinění jsou v myšleních svých, a zatmíno jest nemoudré srdce jejich. 22Měvše se za moudré, blázni učinění jsou. 23Nebo směnili slávu neporušitelného Boha v podobenství obrazu porušitelného člověka, i ptactva, i hovad čtvernohých, i zeměplazů. (Kralický překlad z r. 1613.) –

Neviditelné List Koloským Chvalozpěv Kristu

15On je obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření, 16neboť v něm bylo stvořeno všechno na nebi i na zemi svět viditelný i neviditelný; jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti – a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho. (Kolos 1, 15–16 ekumen. překlad.)

15Kterýž jest obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření. 16Nebo skrze něho stvořeny jsou všechny věci, kteréž jsou na nebi i na zemi, viditelné i neviditelné, buďto trůnové neb panstva, buďto knížatstva neb mocnosti; všecko skrze něho a pro něho stvořeno jest. (Kralický překlad z r. 1613.)

Neviditelné

List Židům

1Věřit Bohu znamená spolehnout se na to, v co doufáme, a být si jist tím, co nevidíme. 2K takové víře předků se Bůh přiznal svým svědectvím. 3Ve víře chápeme, že Božím slovem byly založeny světy, takže to, na co hledíme, nevzniklo z viditelného. (Žid 11, 1–3 ekumen. překlad.)

1Víra pak jest nadějných věcí podstata, a důvod neviditelných. 2Pro ni zajisté svědectví došli předkové. 3Věrou rozumíme, že učinění jsou věkové slovem Božím, tak že z ničeho jest to, což vidíme, učiněno. (Kralický překlad z r. 1613.) – **Neviditelné 1. list Timoteovi**

17Králi věků, nepomíjejícímu, neviditelnému, jedinému Bohu buď čest a sláva na věky věků. Amen. (1 Timot, 1, 17 ekumen. překlad.)

17Protož králi věků nesmrtelnému, neviditelnému, samému moudrému Bohu budiž čest i sláva na věky věků. Amen. (Kralický překlad z r. 1613.)